

بررسی مولفه های اجتماعی و کالبدی در ایجاد حس تعلق بر کاربران در فضاهای شهری؛ مطالعه موردی: فلکه دوم نیرو هوایی شهر تهران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۲

کد مقاله: ۷۷۵۰۴

محمد بهزادپور^۱، زهرا غلامی اندرانی^{۲*}، سیدحسین حسینی^۳

چکیده

حس تعلق در فضاهای شهری یکی از مهم ترین عوامل مؤثر بر حضورپذیری شهروندان و به تبع آن رونق و پویایی محیط شهری است. یکی از مهم ترین گروه های سنی استفاده کننده از فضاهای شهری سالمندان هستند. توجه به نیازهای این افراد با توجه به شرایط سالمندی و مشکلات جسمی حرکتی می تواند زمینه ساز حضور پررنگ تر آن ها در فضاهای شهری گردد. در همین راستا پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل کالبدی مؤثر بر احساس امنیت سالمندان در میدان دوم نیرو هوایی شهر تهران صورت گرفته است. این پژوهش از حیث هدف، جزء پژوهش های کاربردی است و از روش پژوهش پیمایشی و همبستگی استفاده شده است. روش تحقیق میدانی و به صورت مشاهده ای است. روش تحقیق از نوع تحقیقات تحلیلی- توصیفی می باشد، بدین صورت که ابتدا کلیه مبانی نظری مربوط به ویژگی های فضای میدانی و عوامل اثرگذار بر حس تعلق به مکان، از منابع مختلف جمع آوری شده است و سپس از طریق برداشت میدانی، پرسشنامه (۱۶۲ عدد) اطلاعات نمونه موردی جمع آوری شده و با تحلیل و بررسی آن ها توسط نرم افزار SPSS است. بر این اساس مشخص شد رابطه معناداری بین بازسازی فضا با کاهش حس تعلق افراد به ویژه سالمندان وجود دارد و روایی پایایی این مقاله به واسطه آزمون کروناخ آلفا با ضریب ۰.۶۴ تأیید شده است. میانگین مؤلفه اجتماعی قبل و بعد از بازسازی معادل ۴.۷۶ مؤلفه کالبدی نیز ۳.۰۱ می باشد.

واژگان کلیدی: حس تعلق مکان، سالمندان، مولفه اجتماعی، مولفه محیطی-کالبدی، میدان

۱- استادیار و عضو هیات علمی گروه معماری دانشکده فنی و مهندسی، واحد هشتگرد، دانشگاه آزاد اسلامی، هشتگرد، البرز، ایران.

۲- دانشجوی ارشد معماری دانشگاه رجا، قزوین، تهران. (نویسنده مسئول) baran.gholamii1375@gmail.com

۳- مربی و عضو هیات علمی گروه عمران دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه رجا، قزوین، قزوین، ایران.

۱- مقدمه

سالمندی یکی از دوره های زندگی انسان است که به عنوان بخشی از سیر طبیعی گذر عمر آدمی تلقی میشود. این بازه زمانی منجر به ایجاد تغییرات و دگرگونی های زیادی در توانایی های جسمی و روحی انسان میشود. همواره در قرن اخیر با پیشرفت های متعدد در زمینه های صنعتی و فرهنگی احساس امید به زندگی افزایش یافته و به سبب این موضوع احساس نیاز به برخی فضاها با شرایط خاص در سنین کهنسالی به وجود می آید. این فضاها باید پاسخگوی ابعادی از نیاز های روحی و جسمی این قشر از جامعه باشد. این گروه از افراد جامعه دارای ارزش و احترام فراوانی از سوی سایر اقشار جامعه هستند. هدف ما از بررسی این موضوع است: شناسایی و بررسی دو مولفه محیطی و کالبدی حس تعلق در جامعه آماری سالمندان در فضای شهری. جدول زیر درصد سالخوردگان را از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ با توجه به سایت آمار ایران نشان می دهد:

جدول ۱- ضریب کهنسالی ایران (منبع: سایت آمار ایران)

شرح	1335	1345	1355	1365	1370	1375	1385	1390	1395
کل کشور	3/97	3/86	3/52	3/04	3/39	4/32	5/19	5/72	6/10

شکل ۱- نمودار هرم سنی سال ۱۳۹۵ (منبع: سایت آمار ایران)

با توجه به افزایش روز افزون سالخوردگان کشور طراحان باید تمامی تلاش خود را مبتنی بر طراحی فضایی جهت ایجاد حس تعلق بیشتر به مکان برای کاهش صدمات روحی و جسمی که سالمند با ورود به عرصه زمانی سالخوردگی با آن رو به رو هستند را داشته باشند. در این باره فرضیاتی وجود دارد که شامل ۲ بخش می باشد:

۱. احتمالاً در میان سالمندان احساس تعلق کالبدی به میدان نیروهوایی در گذشته بیشتر از احساس تعلق کالبدی بعد از بازسازی میدان می باشد.
۲. احتمالاً در میان سالمندان احساس تعلق اجتماعی به میدان نیروهوایی در گذشته بیشتر از احساس تعلق اجتماعی بعد از بازسازی میدان می باشد.

۲- پیشینه پژوهش

نتایج حاصل از پژوهش مسعود، حجت و ناسخیان در سال ۱۳۹۱ در مورد زیبایی شناسی تطبیقی مؤلفه های حس مکان و حس تعلق در فضای شهری نشان میدهد که زیبایی و مولفه های بر گرفته از آن را نمی توان هم چون سایر کیفیات یا عبارات و جملات تعریف کرد بلکه باید توسط ادراک حضوری و رفتاری دریافت شوند این مولفه ها به طور عمده از نوع نیاز های فطری انسانی است که از جنس عواطف اند و در جان و روان انسان ها تاثیر می گذارند. (مسعود و دیگران، ۱۳۹۱).

حبیبی و دیگران در سال ۱۳۹۷ در کنکاشی پیرامون مولفه های اثر گذار ایجاد حس تعلق به مکان در فضاهای شهری (با تاکید بر مولفه های کالبدی و محیطی نشان دادند که در واقع حس تعلق به مکان، نقش مثبتی در زندگی بشر و مراقبت آنها از مکان بازی میکند. ویژگی های کالبدی و محیطی شامل: چیدمان فضایی تناسب فرم محصوریت و زیبایی های بصری و همچنین عواملی نظیر: عوامل محیطی و زیباشناختی و موقعیت قرارگیری مکان است که خود عامل مهمی در ایجاد حس تعلق هستند و باید به خوبی مورد توجه طراحان و برنامه ریزان قرار گیرد. (حبیبی و دیگران، ۱۳۹۷).

منصور حسینی و جوان فروزنده در سال ۱۳۹۷ در نقش مؤلفه های کالبدی- معنایی مکان های عمومی مجتمع های مسکونی در حضور پذیری سالمندان مطالعه موردی: شهرک اکباتان نشان دادند که کیفیت های کالبدی و معنایی فضا در حضور پذیری گروه های سنی سالمندان مؤثر بوده و در میان مؤلفه های مذکور آسایش محیطی، ایمنی- امنیت فضایی از کیفی تهای کالبدی و خوانایی از کیفی تهای معنایی محیط بیشترین تاثیر را دارا است. (منصور حسینی و جوان فروزنده، ۱۳۹۷).

عطایی و قندهاری در سال ۱۳۹۷ در ارزیابی شاخص های فضای شهری دوست دار سالمند میدان نقش جهان اصفهان نشان دادند که یکی از نیازهای اساسی سالمندان نیاز به به تفریح است میدان نقش جهان نیز به عنوان یکی از میدان های قدیمی شهر میتوان یاد آور خاطرات زیادی برای این قشر باشد ولی با توجه به مطالعاتی که انجام شده این میدان دارای نقاط ضعفی است که برای استقبال بیشتر سالمندان نیاز به رفع آنها می باشد. (عطایی و قندهاری، ۱۳۹۷).

صدریان، حسینی و نوروزیان ملکی در سال ۱۳۹۳ در ارتقاء حس تعلق به مکان از طریق نوسازی بافت فرسوده با توجه به فضای واسط (نمونه موردی: محله باغ شاطر تهران) نشان دادند که یافته ها نشان میدهد نوسازی کالبد بافت فرسوده به ویژه در فضاهای عمومی واسط بلوک های مسکونی از طریق اقداماتی نظیر کنترل محصوریت، استفاده از عناصر هویت بخش، حضور عوامل طبیعی و ایجاد دید و منظر مناسب میتواند حس تعلق به مکان را به ساکنین محلات قدیمی بازگرداند. (صدریان و دیگران، ۱۳۹۳).

جوان فروزنده و مطلبی در سال ۱۳۹۰ در مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل دهنده آن نشان دادند که حس تعلق از معیار های ارزیابی محیط های با کیفیت بوده و در معماری و رشته های طراحی محیطی ویژگی های کالبدی نظیر فرم(زنگ،اندازه،شکل و مقیاس) و روابط اجزا کالبدی با تامین و تاکید بر فعالیت های اجتماعی محیط نقش مهم و موثر در شکل گیری حس تعلق دارا می باشد. (فروزنده و مطلبی، ۱۳۹۰)

در تحقیقات انجام شده فوق احساس تعلق بر اساس مولفه های آن در یک مقطع زمانی برای فضای مورد نظر سنجیده شده است اما میزان تغییرات احساس تعلق بر اساس تغییرات معماری فضا سنجیده نشده است و در هیچ یک از این تحقیقات به تحول احساس تعلق بر حسب تغییر ساختار بنا و احداث بنای جدید نپرداخته اند. در این تحقیق نوآوری در بررسی پدیده تغییرات احساس تعلق نسبت به یک فضای معماری است. در واقع بر اساس تغییر نگرش مردم نسبت به احساس تعلق به معماری انجام گرفته در یک محیط و اندازه گیری تفاوت نگرش به احساس تعلق این پژوهش تدوین گردیده است.

۳- روش تحقیق

روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق به صورت مطالعات کتابخانه ای و در برخی موارد به صورت برداشت میدانی صورت گرفته است. روش تجزیه و تحلیل داده ها در این پژوهش پس از شناسایی و بررسی شاخصه های موثر در حس تعلق به مکان اطلاعات و امار بدست آمده از شاخصه ها را بصورت توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهیم داد.

۴- قلمرو تحقیق

فلکه دوم نیروهوایی جزء یکی از بزرگترین میدان های منطقه ۱۳ تهران محسوب میشود قدمت آن به سال ۱۳۴۶ بازمیگردد و جزو میراث تاریخی و فرهنگی محله پیروزی محسوب می شود و بزرگترین آبنمای منطقه ۱۳ هم در این فلکه قرار دارد. این فلکه فضای سبز ۲ هکتاری دارد که در این فلکه باعث سرسبزی محیط شده است که باعث شده محلی برای گردهم آوری قشر های سنی مختلف شود. اهالی به این فلکه تعلق خاطر دارند و همواره محل تجمع آنهاست.

شکل ۲- موقعیت تهران در ایران

شکل ۳- نقشه موقعیت مکانی میدان در منطقه ۱۳ تهران

۵- مبانی نظری پژوهش

۱-۵- فضای شهری

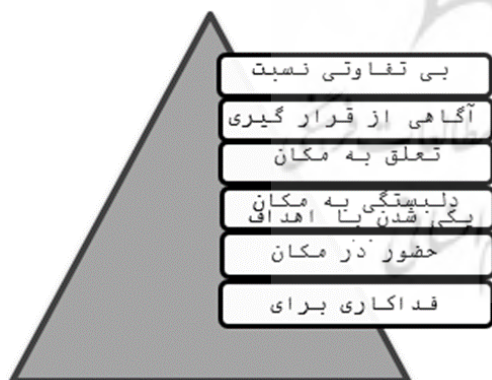
راجر ترانسیک^۱ فضاهای شهری را به دو دسته عمده سخت فضا و نرم فضا تقسیم کرده است. منظور وی از اصطلاح سخت فضا، فضاهایی است که کاملاً با بدنه های معماری، محصور شده اند. این فضاها محل گردهمایی و مکان فعالیت های اجتماعی شهر است و اما نرم فضاها، فضاهایی هستند که محیط و عناصر طبیعی در شکل دادن به آن ها غلبه دارند. مانند باغ ها و پارک ها (توسلی، بنیادی ۱۳۷۱: ۹). سالمند احتیاج به امنیت روحی و جسمی دارد و باید در طراحی فضاهای مرتبط با سالمند این مسئله مورد توجه قرار گیرد. سالمند باید مطمئن گردد که در موقع ضرورت به کمکش خواهند شتافت و یا در موقع بیماری سریع معالجه خواهد شد و در فضایی که پا میگذارد آرامش دارد و مورد آزار قرار نخواهد گرفت. (ضابطیان و تقوایی، ۲۰۱۳: ۱۳۸۹) سه شاخص اصلی فضاهای شهری در عرصه عمومی شهر عبارتند از عمومی بودن فضا، باز بودن آن و برقراری تعاملات اجتماعی در فضا. به رغم تیبالدز^۲ فضاهای شهری شامل خیابان ها، میدان ها، کوچه ها، حاشیه آب و در کل همه مکان هایی است که مردم به آن دسترسی فیزیکی و بصری دارند. (علی الحسینی و رفیعی، ۱۳۹۱: ۲۴۸)

۲-۵- میدان شهری

میدان شهری فضایی است که مخاطبین آن را طیف وسیعی از اقشار اجتماعی، گروه سنی و ... تشکیل می دهند. این فضا هم باید پذیرای این همه تنوع باشد و هم بتواند تجمع و کنش های بین شهروندان را برآور سازد. یعنی به نوعی شهروندان میدان را بسازند و میدان شهروندان را. اهمیت هر میدان نسبت به شرایط میدان های دیگر، نسبت به موقعیت در فضای شهر و امکان فعالیت ها در آنجا تعیین می شود. نحوه بهره برداری ها و عملکردها اگر متناسب با خواسته ها و انتظارات گروه های متفاوت و علاقه مند باشد، به مرور زمان تغییر می کند. البته در این مورد میدان باید واکنش نشان داده و خود را با نیازهای جدید مطابقت دهد و فهرست نیازها باید خواسته های زیر را پاسخگو باشد: رابطه با مکان تاریخی؛ محرک برای نحوه بهره برداری و مصرف، عملکرد به عنوان فضای زندگی، فضای عاری از ترس و واگه، کیفیت مکث و توقف و فضا، کیفیت نحوه استفاده از حاشیه میدان، وظایف ویژه در شبکه میدان ها، ویژگی تجهیزات خاص، کیفیت نحوه بهره برداری، ارزش مصرف، فضای باز و مکث و توقف، عاری بودن از موانع، وجود گیاهان، محورهای بصری، نقاط جهت یابی، ورودی ها و گذرگاه هایی به سکونتگاه ها، قابلیت شناسایی، صفا چند عملکردی فعالیت ها، کارکرد اقتصادی، سرگرمی و تفریحی (نعمتی، کرامتی، ۲: ۱۳۹۷).

۳-۵- مکان

مکان عنصر اصلی هویت ساکنان آن است. انسان با شناخت مکان می تواند به شناخت خود نایل شود. یکی از علل سرگردانی انسان امروز نپرداختن به مفهوم مکان و هویت مکانی است (حبیبی، ۳۹: ۱۳۸۷). محیط علاوه بر عناصر کالبدی شامل پیام ها، معانی و رمزهایی است که مردم بر اساس نقش ها، توقعات، انگیزه ها و دیگر عوامل آن را رمز گشایی و درک می کنند و در مورد آن به قضاوت می پردازند. این حس کلی، که پس از ادراک و قضاوت نسبت به محیط خاص در فرد به وجود می آید، حس مکان نامیده می شود. حس مکان عامل مهمی در هماهنگی فرد و محیط بوده و باعث بهره برداری بهتر از محیط، رضایت استفاده کنندگان و در نهایت احساس تعلق آن ها با محیط و تداوم حضور در آن می شود (سرمدست و متوسلی، ۱۳۶: ۱۳۸۹).

شکل ۶- سطوح مختلف حس تعلق به مکان
(منبع: ضابطیان، خیرالدین، ۵۳: ۱۳۹۷)

جدول ۲- متغیرهای سطوح حس تعلق (منبع: ضابطیان، خیرالدین، ۵۴: ۱۳۹۷)

متغیرها	سطوح مکان
- فعالیت اجباری (مثل عبور کردن خرید کردن محل کار)	۱ - احساس اضطراب در مکان
- حفظ حریم خصوصی افراد - ایمنی	۲ - میزان آشنایی با مکان/ نداشتن حس غربت - خوانایی مکان/ گم نشدن در محیط - دسترسی
- راحتی - امنیت	۳ - خود را متعلق به فضا دانستن - فعالیت انتخابی (مثل قدم زدن) - همه مشمول بودن محیط برای زنان کودکان و سالمندان
- وجود خاطرات خوب از محیط - احساس محبت و عشق به مکان - فعالیت اجتماعی (مثل معاشرت با مردم)	۴ - تمایل به پول خرج کردن در محیط (به قصد تفریح) - وجود علاقه مذهبی به مکان - جاذبه های تاریخی و فرهنگی محیط
- جاذبه فعالیت ها - تحارب و خاطرات خوب جمعی - وجود مراسم و رخداد هایی جذاب در محیط - انعطاف پذیری/ قابلیت مکان برای انجام فعالیت های مختلف	۵ - تمایل به ماندن در مکان/ وقت سپری کردن - داشتن رفتار های مشارکت جویانه در محیط - چیرگی اجتماعی/ پسندیدن جو اجتماعی - اکثریت مردم - تنوع فعالیت
- زیبایی/ بافت نور و رنگ تزئینات مکان	۶ - احساس غرور و تفاخر به مکان - اجتماع پذیری/ تعامل با دوستان
- انداختن زباله هایی که در محیط ببیند در سطل زباله	۷ - تحمل شرایط بد آسایی

۴-۵- حس تعلق به مکان

حس تعلق به مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آن ها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می دهد، به طوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می شود. از مفاهیم فرهنگی مورد نظر مردم، روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه در یک مکان مشخص حمایت کرده و باعث یادآوری تجارب گذشته و دست یابی به هویت برای افراد می شود. (فلاح، ۵۷: ۱۳۸۵). تعلق به مکان که بر پایه حس مکان به وجود می آید فراتر از آگاهی از استقرار در مکان است. این حس به پیوند فرد با مکان منجر می شود و در آن انسان خود را جزئی از مکان می داند و براساس تجربه های خود از نشانه ها، معانی، عملکردها و شخصیت نقشی برای مکان در ذهن خود متصور می سازد و مکان برای او قابل احترام می شود. (Steele, 1981) تعلق مکان از جنبه های روان شناسی و هویتی تفسیرپذیر است. در روان شناسی، تعلق مکانی به رابطه شناختی فرد با محیط یا فضای خاص اطلاق می شود و از لحاظ هویتی، تعلق مکان رابطه تعلق و هویتی فرد به محیط اجتماعی ای است که در آن زندگی می کند. در واقع، دل بستگی به مکان رابطه نمادین ایجاد شده افراد به مکان است که معانی احساسی، عاطفی و فرهنگی مشترکی به فضایی خاص می دهد؛ بنابراین، تعلق به مکان، چیزی بیش از تجربه عاطفی و شناختی است و عقاید فرهنگی مرتبط کننده افراد به مکان را نیز شامل میشود. (Altman & Low, 1992) در این سطح فرد نه تنها از نام و نمادهای مکان آگاه است، بلکه به مکان احساس بودن و تقدیر مشترک داشتن نیز دارد. در این حالت نمادهای مکان محترم و آن چه برای مکان رخ می دهد، برای فرد نیز مهم است. (Shamai, 1991)

۵-۵- عوامل تشکیل دهنده حس تعلق به مکان

الف- عوامل اجتماعی: همه انسان ها دارای نیاز اجتماعی هستند و در هرم نیازهای انسانی در جستجوی تعلق به خویشاوندان و دوستان می باشد. در این مرتبه از حس تعلق، محیط به عنوان بستر فعالیت های اجتماعی و فرهنگی است که افراد، عناصر کالبدی را براساس ادراک و نظام ساختار شناختی خود کشف، تفسیر و تعبیر می کنند و در اصطلاح انسان ها به صورت جمعی از محیط رمزگشایی میکنند. در این دسته از عوامل، عناصر کالبدی نظیر فرم ها شامل اشکال، بافت و رنگ منبعث از لایه

های اجتماعی محیط نقش ارتباطی با استفاده کنندگان ایفاء می نماید که هر یک براساس داده های فرهنگی در طول تاریخ معماری محیط، به دست آمده و حاوی معنای خاص خود می باشند. (فروزنده، مطلبی، ۳۳: ۱۳۹۰)

ب- عوامل ادراکی-شناختی فردی: همان طور که اشاره شد حس تعلق ترکیبی پیچیده از معانی، نمادها و کیفیت های محیطی است که شخص یا گروه به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه از یک مکان خاص ادراک میکنند. این معنا که عمدتاً بر پایه ارتباط عاطفی فرد با محیط قرار دارد، در طراحی به صورت نمود کالبدی خود را نمایان می سازد. شناخت و ادراک فرد از یک مکان از شروط اولیه برای ایجاد حس تعلق به مکان می باشد، بدین منظور محیط های با خوانایی و تمایز کالبدی برای استفاده کنندگان جزء محیط های مطلوب بوده و ادراک و شناخت بهتری از سوی افراد در آن صورت می گیرد. (فروزنده، مطلبی، ۳۳: ۱۳۹۰)

ج- عوامل محیطی-کالبدی: این دسته از عوامل براساس نظریه مکان رفتار در روانشناسی محیطی، به دسته بندی محیط به دو عامل مهم فعالیت و کالبد می پردازند. فعالیت های حاکم در یک- محیط را براساس عوامل اجتماعی، کنش ها و تعاملات عمومی انسان ها تعریف می کنند و کالبد را به همراه متغیرهای فرم و ساماندهی اجزاء، به عنوان مهم ترین عوامل در شکل گیری حس تعلق محیط ارزیابی می نماید. عناصر کالبدی از طریق ایجاد تمایز محیطی، ارتباط درون و بیرون در فضاها به ایجاد حس تعلق می پردازند. از سوی دیگر عناصر کالبدی از طریق هم سازی و قابلیت تامین نیازهای انسان در مکان در ایجاد حس تعلق موثر می باشند. عوامل کالبدی محیط در شکل گیری معنای حس تعلق نقش واسطه را ایفا نموده و در دو سطح در محیط موثر واقع میگرددند: در سطح اول، عناصر کالبدی محیط با همسازای فعالیت‌ها از طریق تامین و قابلیت انجام آن و با ارضای نیازهای فردی در درجه اول و نیازهای اجتماعی ناشی از فعالیت های گروهی در درجه بعد امکان ایجاد حس در مکان را فراهم مینمایند. در این سطح، ویژگی های کالبدی محیط با تسهیل فعالیت ها، منطبق بر الگوهای رفتاری افراد و با تامین نیازهای استفاده کنندگان از مکان، در برقراری تعلق اجتماعی محیط موثر واقع شده و امکان ایجاد و ارتقاء پیوندهای اجتماعی در محیط را فراهم مینمایند. در سطح دوم عناصر کالبدی محیط به عنوان مولفه های فرهنگی و نمادها، واسطه ذهنی در ایجاد ارتباط ذهنی بین استفاده کنندگان از مکان را فراهم مینمایند. در این سطح، عناصر کالبدی منبعث از خاطره ها و تصاویر ذهنی استفاده کنندگان بوده و به صورت نماد گونه، ناشی از فرهنگ و ارزش های اجتماعی، نقش خود را ایفا می نمایند (حبیبی و همکاران، ۶: ۱۳۹۷).

جدول ۳- عوامل محیطی کالبدی در شکل گیری حس تعلق به مکان (منبع: حبیبی و همکاران، ۷۷: ۱۳۹۷)

عوامل کالبدی محیطی موثر در شکل گیری حس تعلق به مکان	
عوامل محیطی	<ul style="list-style-type: none"> - پیوند مکان با طبیعت، آب، گیاه، آسمان و خورشید - آسایش اقلیمی ناشی از فاکتورهای اقلیمی و کیفیت‌های حرارتی شامل دما، رطوبت، باد و سایه و ... - غنای حسی، رایحه ها، صدا ها و بوها و ... - قابلیت های محیطی و شخصیت کالبدی مکان
موقعیت مکان و دسترسی	<ul style="list-style-type: none"> - موقعیت قرار گیری در زمینه و بستر دیدها - چگونگی ارتباط مکان با محیط پیرامون
کیفیت فضایی	<ul style="list-style-type: none"> - روابط و چیدمان فضایی - انعطاف پذیری، کاربری ها و عملکردها - تضاد و تنوع - کیفیت های بصری - مبلمان شهری - المانها و نشانه های شهری موجود در محیط
ایمنی و امنیت	<ul style="list-style-type: none"> - احساس امنیت در فضا - راحتی حرکت و ماندن در فضا
مقیاس انسانی	<ul style="list-style-type: none"> - تناسب افقش و عمودی - اندازه و فاصله
زیبایی بصری	<ul style="list-style-type: none"> - کیفیت جداره ها و بازو ها از لحاظ بافت رنگ فرم مصالح تنوع بصری و ... - خوانایی - جهت یابی - دید و منظر
نفوذ پذیری	<ul style="list-style-type: none"> - نفوذ پذیری بصری و حرکتی - درجه محصوریت فضا - ارتباط درون و بیرون در مکان - تعریف محدوده و قلمرو - ورودی و خروجی

۵-۶- سالمندی

ساده ترین راه برای تعریف پیری، عبارت است از شمردن تعداد سال هایی که از بدو تولد طی شده است. به طور کلی آمار مربوط به پیران ۶۵ سالگی را به صورت قراردادی آغاز پیری تعیین می کند. در مورد بعضی افراد انتقال به تدریج انجام میگیرد حال آنکه در مورد افراد دیگر انتقال از دوره ای به دوره دیگر به سرعت و همراه با صدمات روحی به وقوع می پیوندد. (عیسی لو و همکاران، ۸: ۱۳۹۶) سالمندان از جمله گروه های اجتماعی هستند که به دلیل شرایط سنی و کاهش نسبی فعالیت های کاری، عمدتاً از فضاهای شهری برای انجام فعالیتهای تفریحی و اجتماعی استفاده می کنند. فعالیت های انتخابی، فعالیت هایی هستند که در صورتی که زمان و مکان و بستر محیط اجازه دهد به شکل داوطلبانه صورت می گیرد (مانند قدم زدن برای استفاده از هوای پاک و غیره). فعالیت های اجتماعی فعالیت هایی هستند که دفعتاً شکل و به دنبال حضور مردم در یک مکان و در یک زمان صورت می گیرند (مانند گفتگو با بقیه و غیره). (Carmona, et al., 2009, p.215) مطالعات نشان میدهد نیازهای سالمندان با توجه به جنسیت، وضعیت سلامتی، فرهنگ و اقلیم متفاوت است. اما به طور کلی نیازهای سالمندان را می توان شامل: احتیاجات عاطفی، احتیاجات معیشتی، احتیاج به تفریح، احتیاج به شرکت در مناسبات اجتماعی و نیاز به امنیت دانست. (ضابطیان، تقوایی، ۱۳۸۸، ۶۲)

۶- یافته ها

جدول ۴ یافته های پژوهش را به صورت خلاصه انجام می دهد:

جدول ۴- تصاویر قبل و بعد از بازسازی میدان (منبع: نگارنده)

ردیف	توضیحات	تصاویر قبل از بازسازی	تصاویر بعد از بازسازی
۱	این میدان از اوایل سال ۱۳۹۸ در حال بازسازی است و هنوز مراحل اجرایی آن تمام نشده است و تغییرات اساسی در میدان مشاهده میشود.		
۲	بخشی از این تغییرات شامل عوض کردن کفسازی ها میدان میباشد.		
۳	تغییراتی زیادی در آب نمایی که در وسط میدان واقع بود مشاهده میشود شکل قبلی آبنمای فلکه هویت بخش بود و با تغییر آن هویت این بنا از بین رفته است.		
۴	سنگ فرشی که قبل از بازسازی در کف محدوده قرار داشت به گونهای بود که امکان نداشت کسی سر بخورد، اما اکنون لغزنده است و با شروع فصل بارشی خطر آفرین خواهد بود.		

۶-۱- یافته‌های کمی تحقیق

برای سنجش اعتبار پرسش‌ها از آزمون الفای کرونباخ استفاده شد.

جدول ۶- آمار قابل اطمینان (منبع: نگارنده)

تعداد سوالات	آلفای کرونباخ
۱۴	۰/۶۴۲

جدول ۵- خلاصه پردازش (منبع: نگارنده)

تعداد	درصد	موارد معتبر
۱۶۲	۹۹/۴	موارد معتبر
۱	۰/۶	موارد مستثنی
۱۶۳	۱۰۰/۰	مجموع موارد

همان طور که در جدول دیده می شود مقدار الفای کرونباخ برای چهارده سوال مربوط به احساس تعلق قبل از باز سازی میدان نیرو هوایی و بعد از باز سازی میدان ۰/۶۴ شده است که مقدار مناسب برای اعتبار و روایی پرسش‌ها می باشد.

۶-۲- آزمون فرضیات

برای سنجش تفاوت میان مقادیر متغیر در دو مقطع از زمان از آزمون t نمونه‌های زوجی (وابسته) (دو نمونه همبسته) استفاده می گردد. در این آزمون تفاوت میانگین‌های صفت ارزیابی می شود. در آزمون t با نمونه‌های جفتی، هر فرد دو بار در دو وضعیت مختلف (معمولا قبل و بعد) مورد مشاهده قرار می گیرد. لذا برای بررسی میزان احساس تعلق به میدان نیرو هوایی قبل از باز سازی و بعد از آن از آزمون t استفاده گردید.

جدول ۷. آمار توصیفی ابعاد احساس تعلق بر اساس مولفه‌های آن (منبع: نگارنده)

اشتباه معیار متوسط	انحراف معیار	تعداد	متوسط	زوج ۱
۰/۲۷۷۸۷	۳/۵۳۶۷۰	۱۶۲	۲۹/۱۶۰۵	احساس تعلق اجتماعی در قبل بازسازی
۰/۴۲۶۴۳	۵/۴۲۷۵۱	۱۶۲	۲۴/۳۹۵۱	احساس تعلق اجتماعی بعد باز سازی
۰/۲۱۵۶۰	۲/۷۴۴۱۰	۱۶۲	۲۶/۵۳۰۹	احساس تعلق کالبدی قبل بازسازی
۰/۲۴۵۸۵	۳/۱۲۹۱۵	۱۶۲	۲۳/۵۱۸۵	احساس تعلق کالبدی بعد باز سازی

در این جدول ستون چهارم نشان دهنده میزان میانگین برای هر طبقه می باشد. احساس تعلق به دو مولفه احساس تعلق کالبدی و احساس تعلق اجتماعی دسته بندی گردید و برای هر مولفه طبق طیف لیکرت سوال طراحی شد . سپس بعد از پرسش گری سوالات متعلق به هر مولفه جمع بندی شده و در دو عامل احساس تعلق اجتماعی و احساس تعلق کالبدی قرار گرفت . طبق جدول فوق میزان میانگین احساس تعلق اجتماعی قبل بازسازی ۱۶۰/۲۹ می باشد که بسیار بیشتر از میانگین احساس تعلق اجتماعی بعد از بازسازی است و نشان می دهد که به نظر مردم استفاده کننده در قبل باز سازی سطح بالاتری از احساس تعلق نسبت به میدان نیروی هوایی وجود داشته است.

همانطور که در جدول می بینید میانگین سطح احساس تعلق کالبدی نیز در قبل بازسازی ۵۳/۲۶ بوده و پس از باز سازی این میزان کاهش یافته و به ۵۱/۲۳ رسیده است که سه واحد کاهش را نشان می دهد و معرف این است که میزان احساس تعلق کالبدی نیز نسبت به میدان نیروی هوایی بعد از بازسازی کاهش یافته است . بدین ترتیب در هر دو حالت احساس تعلق قبل و بعد از بازسازی نمایش داده شده است. ستون سوم نشان دهنده تعداد افراد نمونه است. ستون دوم و اول و به ترتیب نشان دهنده انحراف معیار و اشتباه معیار برای میانگین هستند که در هر دو حالت قبل و بعد از بازسازی نشان داده شده اند.

جدول ۸- همبستگی میان دو مولفه احساس تعلق قبل و بعد باز سازی (منبع: نگارنده)

سطح معنی‌داری	همبستگی	تعداد	زوج ۱
۰/۰۰۰	۰/۴۵۵	۱۶۲	احساس تعلق اجتماعی در قبل بازسازی و احساس تعلق اجتماعی بعد باز سازی
۰/۰۰۰	۰/۴۱۶	۱۶۲	احساس تعلق کالبدی قبل بازسازی حساس تعلق کالبدی بعد باز سازی

در این جدول میزان همبستگی (Correlation) بین دو متغیر نمایش داده شده است. علامت Sig. سطح اطمینان مورد نظر را نشان می دهد که اگر از مقدار 0/05 کمتر باشد آماره مورد نظر معنی دار است. در اینجا به دلیل اینکه این مقدار از 0/05 کمتر است پس میزان همبستگی بین دو متغیر معنی دار می باشد. طبق جدول بین احساس تعلق اجتماعی در قبل از بازسازی با بعد از بازسازی همبستگی معنی دار و مثبتی دیده می شود که به این معنی است که چنانچه احساس تعلق اجتماعی قبل از بازسازی یک واحد بیشتر می گردید میزان احساس تعلق اجتماعی بعد باز سازی نیز به مقدار 0/45 درصد افزایش می یابد و بیشتر می گردد. از سویی احساس تعلق کالبدی نیز دارای رابطه قوی معنی دار و مثبت است. این نشان می دهد که اگر میزان احساس تعلق کالبدی قبل از باز سازی یک واحد افزایش بیابد پس مقدار احساس تعلق کالبدی بعد بازسازی نیز به میزان 0/41 درصد افزایش می یابد.

جدول ۹- آزمون نمونه های زوجی (منبع: نگارنده)

سطح معنی داری	درجه آزادی	T	تفاوت های زوجین						
			۹۵% فاصله اطمینان		اشتباه معیار متوسط	انحراف معیار متوسط			
			کمینه	بیشینه					
0/000	۱۶۱	۱۲/۲۵۳	۵/۵۳	۳/۹۹	۰/۳۸	۴/۹۵	۴/۷۷	احساس تعلق اجتماعی قبل و احساس تعلق اجتماعی بعد	زوج ۱
0/000	۱۶۱	۱۲/۰۲۰	۳/۵۰	۲/۵۱	۰/۲۵	۳/۱۹	۳/۰۱	احساس تعلق کالبدی بعد و احساس تعلق کالبدی قبل	زوج ۲

در این جدول در سه ستون اول آزمون تی نشان می دهد با سطح معنی داری بالایی اختلاف معنی دار میان دو متغیر وجود دارد. همانطور که مشاهده می شود مقدار t برابر با ۱۲,۲۵۳ بدست آمده است و مقدار sig. برابر با ۰,۰۰ بدست آمده است. چون میزان sig. از مقدار ۰,۰۵ کوچک تر است پس می توان نتیجه گرفت که احساس تعلق اجتماعی و نیز احساس تعلق کالبدی در قبل از بازسازی با پس از بازسازی از نظر آماری اختلاف معنی دار دارند. در دو ستون بعد مقادیر حداقل و حداکثر اختلاف بین دو مولفه دیده می شود در واقع مشاهده می شود که احساس تعلق اجتماعی در قبل بازسازی با بعد باز سازی حداقل ۳/۹۹ واحد با هم اختلاف دارند و حداکثر ۵/۵۳ واحد اختلاف میانشان دیده می شود. در مورد اختلاف میان احساس تعلق کالبدی در قبل از باز سازی و نیز بعد از آن هم مقادیر نشان می دهد که حداقل ۲/۵۱ واحد حداکثر ۳/۵۰ واحد با هم اختلاف دارند. طبق مقادیر جدول احساس تعلق پس از بازسازی کمتر شده است و بنا بر این دو فرضیه تحقیق با سطح معنی داری بالا تایید می گردد.

فرضیه شماره ۱ احتمالاً در میان سالمندان احساس تعلق کالبدی به میدان نیرو هوایی در گذشته بیشتر از احساس تعلق کالبدی بعد از بازسازی میدان می باشد.

فرضیه شماره ۲ احتمالاً در میان سالمندان احساس تعلق اجتماعی به میدان نیرو هوایی در گذشته بیشتر از احساس تعلق اجتماعی بعد از بازسازی میدان می باشد.

نتایج حاصل از این جدول با نتایج تحقیق حبیبی ۱۳۹۷ و نیز منصور حسینی و دیگران ۱۳۹۷ و فروزنده ۱۳۹۰ هماهنگ می باشد.

جهت بررسی نقش عوامل زمینه ای در احساس تعلق به میدان نیرو هوایی تاثیر عوامل شغل، سن، محل تولد، سبک زندگی بررسی گردید که هیچکدام با میزان احساس تعلق کالبدی و اجتماعی قبل از باز سازی و بعد از باز سازی رابطه ای نشان ندادند فقط بین سن با احساس تعلق اجتماعی بعد از بازسازی رابطه معنی داری بدست آمد که جدول آن را در زیر ملاحظه می کنید.

جدول ۱۰- مقدار همبستگی بین سن و مولفه های احساس تعلق (احساس تعلق اجتماعی و احساس تعلق کالبدی)

نام متغیر ها	مقدار ضریب همبستگی	سطح معنی داری	تعداد
سن و احساس تعلق اجتماعی قبل بازسازی	-۰/۱۲۱	۴۵۱/۰	۱۶۲
سن و احساس تعلق اجتماعی بعد بازسازی	-۰/۵۸۱	۰/۰۰	۱۶۲
سن و احساس تعلق کالبدی قبل بازسازی	۰/۰۴۰	۰/۸۰۲	۱۶۲
سن و احساس تعلق کالبدی بعد بازسازی	-۰/۰۴۶	۰/۷۷۶	۱۶۲

طبق داده های جدول بین سن و مولفه احساس تعلق اجتماعی بعد از بازسازی رابطه معنی دار وجود دارد به طوری که هر چه سن افراد استفاده کننده از فضای میدان دوم نیرو هوایی بیشتر می گردد میزان احساس تعلق آنان کمتر می شود و این نشان می دهد که در سالمندان با افزایش سن تعلق به پدیده ها بیشتر می شود به طوریکه دل بستگی و تعلق به مکان ها و اشیاء افزایش می یابد. سطح معنی داری ۰/۰۰۰ نشان از معنی داری بالای این آزمون است و میزان ضریب همبستگی نشان از بالا بودن اهمیت وابستگی این مولفه یعنی احساس تعلق اجتماعی بعد از بازسازی بطور معکوس با سن می باشد.

منابع

۱. توسلی، محمود. بنیادی، ناصر. (۱۳۷۱) طراحی فضای شهری (جلد ۱). تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۲. جوان فروزنده، علی، مطلبی، قاسم، (۱۳۹۰)، مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل دهنده آن، مجله هویت شهر، ۳۷-۳۵، (۵)۸
۳. حبیبی، رعنا سادات، (۱۳۸۷) تصور های ذهنی و هویت مکان، هنر های زیبا، ۳۵، ۳۹-۵۰
۴. حبیبی، داود و جمعی از نویسندگان، (۱۳۹۷)، تبیین حس تعلق به مکان و هویت در فضاهای شهری با تاکید بر بازارهای سنتی، نشریه اختصاصی معماری و شهرسازی ایران، ۳(۱۰)، ۱۰-۱۷
۵. حبیبی، داود و جمعی از نویسندگان، (۱۳۹۷) کنکاشی پیرامون مولفه های اثر گذار ایجاد حس تعلق به مکان در فضاهای شهری (با تاکید بر مولفه های کالبدی و محیطی)، پژوهش های مکانی فضایی، ۳(۷)، ۶۸-۸۰
۶. سرمست، بهرام، توسلی، محمد علی، (۱۳۸۹)، بررسی و تحلیل مقیاس شهر در میزان حس تعلق به مکان، مدیریت شهری، ۲۶(۶)، ۱۳۳-۱۴۶
۷. صدریان، زهرا، حسینی، سیدباقر، نوروزیان ملکی، سعید، (۱۳۹۳)، ارتقاء حس تعلق به مکان از طریق نوسازی بافت فرسوده با توجه به فضای واسط (نمونه موردی: محله باغ شاطر تهران)، انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ۷(۵)، ۳۵-۴۴
۸. ضابطیان، الهام، تقوایی، علی اکبر، (۱۳۸۹)، شاخصهای مناسب سازی فضاهای شهری دوستدار سالمندان با استفاده از رویکرد مشارکتی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۱۲۸(۲۸)، ۶۰-۷۱
۹. ضابطیان، الهام، خیرالدین، رضا، (۱۳۹۷)، سطوح حس مکان در فضاهای شهری نمونه موردی: میدان امام خمینی و امام حسین شهر تهران، دانش شهرسازی، ۳۹(۱۳)، ۴۷-۶۲
۱۰. عطایی، هوشمند، قندهاری، ریحانه، (۱۳۹۷)، ارزیابی شاخصهای فضای شهری دوست دار سالمند میدان نقش جهان اصفهان، پژوهش های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی، ۳۰(۱۱)، ۶۹-۸۲
۱۱. علی الحسائی، مهران، رفیعی، فرخنده. ۱۳۹۱. ارزیابی نیازمندی های سالمندان در فضاهای شهری، مطالعه موردی: پارک خلد برین شیراز. معماری و شهرسازی، آرمان شهر، ۹(۵) و ۲۴۷-۲۵۷
۱۲. عیسی لو، شهاب الدین، جمعه پور، محمود، خاکساری رفسنجانی، علی، (۱۳۹۴)، نیازها و مشکلات سالمندان در فضای شهری مورد شناسی: (خیابانهای بخش مرکزی شهر قم)، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۶(۲)، ۱-۴۱
۱۳. مسعود، محمد، حجت، عیسی، ناسرخیان، شهریار، (۱۳۹۱)، زیبایی شناسی تطبیقی مؤلفه های حس مکان و حس تعلق در فضای شهری، پژوهش هنر دانشگاه هنر اصفهان، ۳(۲)، ۷۱-۸۷
۱۴. منصور حسینی، ندا، جوان فروزنده، علی، (۱۳۹۷)، نقش مؤلفه های کالبدی- معنایی مکان های عمومی مجتمع های مسکونی در حضور پذیری سالمندان (مطالعه موردی: شهرک اکباتان)، هویت شهر، ۳۳(۱۲)، ۶۱-۷۴
۱۵. نعمتی، شقایق، کرامتی، غزال، (۱۳۹۷)، بررسی اهمیت حس تعلق به مکان در میدان بهارستان تهران، کنفرانس بین المللی و چهارمین کنفرانس ملی مهندسی عمران، معماری و طراحی شهری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز
۱۶. فلاحت، محمد صادق، ۱۳۸۵، مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن، نشریه هنرهای زیبا، ۲۶(۱)، ۵۷-۶۶
17. Altman, I. & Low, Setha (ed.) (1992). Place Attachment, Human Behavior and Environment book series. Vol. 12, pp 1-12
18. Carmona, Matthew et al., (2009). Public Places – Urban Spaces, A Guide to Urban Design.
19. Shamai (1991). Sense of place: An empirical measurement, Geoforum, No. 3, Vol. 22, pp. 347-358
20. Steele, Fritz (1981). The Sense of Place, CBI Publishing Company.

Investigating the changes in the sense of belonging in the elderly with emphasis on both social and physical components Case study of the second square niro havaii of Tehran

Mohammad Behzadpour¹, Zahra Gholami Andrati², Seyed Hassan Hosseyni³

1. Assistant Professor and Faculty Member, Department of Architecture, Faculty of Engineering, Hashtgerd Branch, Islamic Azad University, Hashtgerd, Alborz, Iran

2. Master of Architecture student of Raja Qazvin University, Tehran

3. Instructor and Faculty Member, Department of Civil Engineering, Faculty of Engineering, Raja University, Qazvin, Qazvin, Iran

Abstract

The sense of belonging in urban spaces is one of the most important factors affecting the presence of citizens and, consequently, the prosperity and dynamism of the urban environment. One of the most important age groups using urban spaces are the elderly. Paying attention to the needs of these people due to old age conditions and physical mobility problems can pave the way for their more prominent presence in urban spaces. In this regard, the present study was conducted to identify the physical factors affecting the sense of security of the elderly in the second square niro havaii of Tehran. This research is one of the applied researches in terms of purpose and the survey and correlation research method has been used. The research method is field and observational. The research method is analytical-descriptive research, so that first all the theoretical foundations related to the characteristics of the field space and the factors affecting the sense of belonging to the place, have been collected from various sources and then through a field survey, a questionnaire (162 items) Case sample information was collected and analyzed by SPSS software. Based on this, it was found that there is a significant relationship between space reconstruction and reducing the sense of belonging of people, especially the elderly, and the reliability of this article is due to Cronbach's alpha test is approved with a coefficient of 0.64. The average of the social component before and after reconstruction is 4.76 and the physical component is 3.01.

Keywords: sense of place, elderly, social component, environmental-physical component, field

